

GHEORGHE GLODEANU¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: vrăjitorie, vrăjitoare, strigoi, zână, ocultism, esoterism, mituri.

Observații privind vrăjitoria în Europa

Rezumat

Inițial, studiul *Câteva observații asupra vrăjitoriei europene* a constituit o comunicare prezentată de către Mircea Eliade în cadrul „Simpozionului John Nuveen” organizat de Universitatea din Chicago în anul 1974. O versiune revăzută a textului a fost publicată un an mai târziu în volumul *History of Religion*. În debutul observațiilor sale, cercetătorul miturilor își exprimă surprinderea față de uluitoarea popularitate de care se bucură vrăjitoria în cultura occidentală modernă. Cu toate acestea, interesul contemporan pentru vrăjitorie prezintă o serie de particularități, fiind legat de „voga pentru ocult și ezoterism – de la astrologie și mișcările pseudospiritiste la ermetism, alchimie, zen, yoga, tantrism și alte gnoze și tehnici orientale”. Istoricul religiilor se arată fascinat și de recente interpretări „legate de originea și evoluția vrăjitoriei occidentale”, îndeosebi de problema prigoanei vrăjitoarelor din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În acest sens, foarte bine documentat, Eliade trimite la studiile unor cercetători precum H.R. Trevor-Roper, J.B. Russell și Keith Thomas. Ele sunt în măsură să demonstreze importanța problemei dezbătute în cadrul istoriografiei contemporane. În esență, atenția lui Mircea Eliade se concentrează asupra a două aspecte controversate: „(1) «originile» vrăjitoriei occidentale, adică problema posibilei legături cu credințele și ritualurile precreștine; și (2) așa-zisele orgii ale vrăjitoarelor care, din momentul în care vrăjitoria a fost asimilată ereziei, se aflau în centrul acuzațiilor”.

---

¹ Profesor universitar Dr., Universitatea Tehnică din Cluj – Napoca, CUNBM, Facultatea de Litere.

Keywords: witchcraft, witch, undead, fairy, occultism, esotericism, myths.

Observations on European Witchcraft

Summary

Initially, the study *Some Observations on European Witchcraft* was a communication presented by Mircea Eliade during the "John Nuveen Symposium" organized by the University of Chicago in 1974. A revised version of the text was published a year later in the volume *History of Religion*. At the beginning of his observations, the mythologist expresses his surprise at the astonishing popularity of witchcraft in modern Western culture. However, the contemporary interest in witchcraft has some peculiarities, being related to "the vogue of occultism and the esoteric— from astrology and pseudo spiritualist movements to Hermetism, alchemy, Zen, Yoga, Tantrism and other Eastern gnosés and techniques". The historian of religions is also fascinated by recent interpretations "related to the origin and evolution of Western witchcraft", especially the issue of witch persecution in the 16th and 17th centuries. In this sense, very well documented, Eliade refers to the studies by researchers like H.R. Trevor-Roper, J.B. Russell and Keith Thomas. They can demonstrate the importance of the debated issue within contemporary historiography. In essence, Mircea Eliade's attention is focused on two controversial aspects: "(1) the "origins" of Western witchcraft, that is, the question of the possible connection with pre-Christian beliefs and rituals; and (2) the so-called witches' orgies which, from the time witchcraft was equated with heresy, were at the center of accusations."

Observații privind vrăjitoria în Europa

Inițial, studiul *Câteva observații asupra vrăjitoriei europene* a constituit o comunicare prezentată de către Mircea Eliade în cadrul „Simpozionului John Nuveen” organizat de Universitatea din Chicago în anul 1974. O versiune revăzută a textului a fost publicată un an mai târziu în volumul *History of Religion*. În debutul observațiilor sale, cercetătorul miturilor își exprimă surprinderea față de uluitoarea popularitate de care se bucură vrăjitoria în cultura occidentală modernă. Cu toate acestea, interesul contemporan pentru vrăjitorie prezintă o serie de particularități, fiind legat de „voga pentru ocult și ezoterism – de la astrologie și mișcările pseudospiritiste la ermetism, alchimie, zen, yoga, tantrism și alte gnoze și tehnici orientale”. Istoricul religiilor se arată fascinat și de recente interpretări „legate de originea și evoluția vrăjitoriei occidentale”, îndeosebi de problema prigoanei vrăjitoarelor din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În acest sens, foarte bine documentat, Eliade trimite la studiile unor cercetători precum H.R. Trevor-Roper, J.B. Russell și Keith Thomas. Ele sunt în măsură să demonstreze importanța problemei dezbătute în cadrul istoriografiei contemporane. În esență, atenția lui Mircea Eliade se concentrează asupra a două aspecte controversate: „(1) «originile» vrăjitoriei occidentale, adică problema posibilei legături cu credințele și ritualurile precreștine; și (2) așa-zisele orgii ale vrăjitoarelor care, din momentul în care vrăjitoria a fost asimilată ereziei, se aflau în centrul acuzațiilor”.

Istoricul religiilor menționează că, pe la 1900, s-a crezut că problema originii vrăjitoriei occidentale a fost rezolvată definitiv. Acum a început publicarea rapoartelor proceselor legate de vrăjitorie și au fost tipărite o serie de studii importante privind istoria Inchiziției. Potrivit lui Joseph Hansen, persecuția vrăjitoarelor este „un produs al teologiei medievale, al instituțiilor ecleziastice și al proceselor intentate magiei de papalitate și Inchiziție”. În viziunea istoricului american Henry Charles Lea, nu vrăjitoarele, ci Inchiziția a inventat vrăjitoria. Drept consecință, originile vrăjitoriei s-ar găsi undeva prin secolul al XIV-lea. O altă concluzie ce se desprinde de aici este faptul că problema creșterii și a decăderii vrăjitoriei europene ține de raționalismul și de anticlericalismul epocii. Eliade precizează însă că nu au lipsit nici opiniile ultraconservatoare (împărțite de unii reprezentanți ai catolicismului, de ocultști și de unii scriitori), potrivit cărora apariția vrăjitoarelor s-ar explica prin prezența diavolului. Pe de o parte, exista un curent liberal-raționalist, care nega existența vrăjitoarelor pornind de la elementele supranaturale presupuse de vrăjitorie: zborul către întâlnirile secrete, adorația Satanei, infanticidul, canibalismul, orgiile, Liturghia Neagră etc. Pe de altă parte, pornind de la ideea realității diavolului, opiniile ultraconservatoare considerau valabile acuzațiile aduse de Inchiziție.

Realizând o paralelă între *Istoriografia vrăjitoriei și istoria religiilor*, Eliade atrage atenția asupra complexității fenomenului studiat, explicarea lui presupunând trimiteri la folclor, etnologie, sociologie, psihologie și istoria religiilor. Îndeosebi documentele cu care lucrează istoricul religiilor sunt în măsură să demonstreze faptul că vrăjitoria europeană nu

reprezintă „un produs al persecuției religioase sau politice ori o sectă demonică devotată lui Satan și promovării răului”. Mai mult, cercetătorul precizează faptul că, exceptând sabatul și trimerile la Satan, toate coordonatele asociate vrăjitoarelor se pot întâlni deja la yoghinii și magicienii indo-tibetani. Și despre aceștia se spune că „zboară prin aer, devin invizibili,ucid la distanță, stăpânesc demoni și stafii ș.a.”

Eliade remarcă apoi erorile prezente în puținele studii dedicate vrăjitoriei europene elaborate din punctul de vedere al istoriei religiilor. Din această perspectivă, este amintită lucrarea semnată de Margaret Murray, *Cultul vrăjitoarelor în Europa Occidentală* din 1921. Timp de o jumătate de veac, cartea s-a bucurat de o influență deosebită în rândul cititorilor, punându-și amprenta și asupra articolului despre vrăjitorie din *Enciclopedia Britannica*. Potrivit teoriei vehiculate de Margaret Murray, vrăjitoarele făceau parte dintr-un cult care nu se revolta împotriva creștinismului, ci reprezenta o religie mult mai veche. Este vorba de păgânismul Europei Occidentale precreștine, care a supraviețuit timp de secole și după trecerea la creștinism. Cultul era orientat înspre un zeu cu două fețe și coarne, identificat cu Ianus și cu divinitatea celtică Cernunnos. Din păcate, inchizitorii ignoranți au confundat această zeitate cu Satanul biblic. Se pare că credințele propovăduite de divinitate s-au bucurat de un prestigiu deosebit pe plan local. De fapt, acest cult a constituit adevărata religie populară, în timp ce creștinismul reprezenta fațada oficială. Drept consecință, nici conducătorii timpului nu au îndrăznit să suprimе cultul vrăjitoarelor sau dianismul (după termenul impus de Murray). Nefiind maligne, unele practici erau socotite chiar necesare pentru dezvoltarea comunității, așa cum s-a întâmplat și în timpul păgânismului oficial. Dincolo de numeroasele erori semnalate de către savanți, lucrarea are meritul de a releva supraviețuirea „practicilor și credințelor populare păgâne timp de secole după introducerea creștinismului”. Chiar dacă cercetătorii au relevat supraviețuirea credințelor și a ritualurilor religioase precreștine în Europa Centrală și de Vest, opinia lui Murray era aceea că „inchizitorii au interpretat eronat un cult de fertilitate arhaic cu adorația lui Satan”. Aceasta cu atât mai mult cu cât, începând cu secolul al VIII-lea, „farmecele și superstițiile populare au fost echivalate treptat cu vrăjitoria, iar vrăjitoria cu erezia”. Eliade atrage însă atenția că este mai greu de înțeles cum un cult al fertilității s-a putut transforma într-o societate secretă, având scopuri malefice. Aceasta deoarece vrăjitoarele medievale erau renumite pentru capacitatea lor de a provoca secetă, grindină, epidemii, sterilitate și chiar moarte. Ele mai erau acuzate pentru practicile lor orgiastice. Copiii născuți în urma unor asemenea reuniuni erau sacrificați în cadrul unor întâlniri secrete. Drept consecință, orgiile vrăjitoarelor nu puteau fi considerate niște culte ale fertilității.

Eliade se ocupă apoi, într-un capitol special, de *Cazul vrăjitorilor benandanti*. Pornind de la cercetările efectuate de către Carlo Ginzburg, istoricul religiilor remarcă modificările pe care le-a suferit, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, un anumit cult popular italian. Datorită presiunilor exercitate de către Inchiziție, acesta a început să semene tot mai mult cu vrăjitoria tradițională. Fenomenul este menționat deoarece seamănă foarte mult cu cele înfățișate de Murray, care se baza pe resurse britanice. *Benandanti* se proclamau niște vrăjitori buni, care luptau împotriva vrăjitorilor malefici, *stregoni*. Întâlnirile acestora nu

aveau nimic din trăsăturile satanice ale sabaturilor de vrăjitoare: defăimarea Crucii, abjurări de la credință, omagii aduse diavolului etc. Datorită numeroaselor procese și presiunilor exercitate de Inchiziție, în mod treptat, benandanti au început să accepte modelul demonologic impus de Inchiziție.

Un alt capitol semnificativ se intitulează *Paralele românești: strigoii și alaiul „Diane”*. Exegețul recunoaște că se ocupă de o zonă neglijată de către oamenii de știință occidentali. Este vorba de tradițiile folclorice românești. În această parte a continentului s-a dezvoltat o cultură populară arhaică mai puțin controlată din punct de vedere ecleziastic decât în Europa Centrală sau de Vest. Deoarece a lipsit o instituție echivalentă cu Inchiziția, vrăjitoarele nu au fost supuse la aceeași persecuție dură. Un alt element important asupra căruia insistă Eliade este faptul că limba română s-a dezvoltat din latina populară, care nu a fost influențată în timpul Evului Mediu de latina ecleziastică. În viziunea cercetătorului miturilor, arhaismul lingvistic este important pentru înțelegerea vrăjitoriei europene. În acest sens, Eliade se oprește la doi termeni esențiali în problema temei dezbătute. Este vorba de „striga”, termenul latin pentru „vrăjitoare”, și de „Diana”, zeița romană aflată în fruntea vrăjitoarelor. În limba română, *striga* a dat *strigoi*, ceea ce înseamnă „vrăjitor” viu sau mort. În ultimul caz, el devine *vampir*. Strigoii vii sunt înzestrați cu puteri supranaturale: ei pot pătrunde în case și se pot juca cu urșii și cu lupii, fără să fie vătămați. Ei sunt capabili să săvârșească toate faptele rele de care sunt în stare vrăjitoarele: declanșează diferite epidemii printre oameni și vite, provoacă secetă, desfigurează oamenii, iau laptele vacilor, pot să facă diferite vrăji malefice etc. Strigoii au capacitatea de a se metamorfoza în diferite animale: câini, pisici, lupi, cai, porci, broaște-râioase și altele. Ei umblă, cu predilecție, în anumite nopți, cum ar fi noaptea de Sfântul Gheorghe sau noaptea de Sfântul Andrei. Întorși acasă, strigoii se dau de trei ori peste cap și își redobândesc forma umană. Sufletele lor își părăsesc corpurile și călăresc pe cai, măhuri sau butoaie. Ei se strâng la marginea satelor pe un câmp unde nu crește iarba. Aici preiau formă umană și încep să se bată între ei toată noaptea până când, epuizați, cad într-un somn adânc. Eliade precizează că „vrăjitoarele române ilustrează autenticitatea unui scenariu precreștin întemeiat pe călătorii onirice și pe lupta rituală extatică – model atestat în multe alte regiuni europene”.

Celălalt cuvânt care a jucat un rol important în credințele folclorice românești este „Diana”. Istoria divinității în regiunile carpato-dunărene poate să ofere detalii importante în ceea ce privește evoluția vrăjitoriei europene. Numele zeiței a dat în limba română cuvântul *zână*, cu sensul de *vrăjitoare*. Tot de aici provine însă și cuvântul *zănatec*, care înseamnă *smintit*, *zăpăcit* sau *fermecat*. Adică posedat de vrăjitoarea Diana. Zânele sunt niște vrăjitoare care descind din zeița vânătorii. Ele mai sunt numite sânziene, drăgaice, rusalii sau iele. De cele mai multe ori, zânele preiau înfățișarea unor fermecătoare fete frumoase. Pe cei care nu respectă anumite interdicții sau le surprind dansând, îi pedepsesc. Printre bolile pe care le provoacă se numără afecțiunile psihice, reumatismul, hemiplegia, epilepsia, holera și ciurma.

Eliade vorbește apoi despre Călușari (*Călușarii – dansatori cathartici*). Exegețul atrage atenția asupra faptului că bolile provocate de zânele rele (vrăjitoare) erau tratate

printr-un ritual coregrafic și catartic săvârșit de un grup de dansatori. Aceștia alcătuiau o societate secretă (*Männerbund*) numită *călușari*. Cuvântul provine din termenul românesc *cal* (în latină *caballus*). Eliade atrage atenția asupra faptului că patroana spirituală a acestei societăți tainice este „Regina Vrăjitoarelor” sau „Doamna Zânelor”. Numele ei constituie versiunea românească a Dianei. În Europa Occidentală, ea mai este numită Irodiada (Herodiada) sau Arada. Inițierea celor șapte, nouă sau unsprezece călușari se făcea de către un conducător mai vârstnic în locuri singuratice. Tinerii își însușeau un număr mare de dansuri acrobatice care imitau galopul cailor și zborul vrăjitoarelor (zânelor). Călușarii poartă bâte și săbii și au drept steag un cap de cal, pe care sunt prinse plante medicinale. Timp de două săptămâni – spune Eliade –, călușarii trec prin satele învecinate și încearcă să vindece cu dansul lor victimele vrăjitoarelor. Zânele malefice acționau îndeosebi în perioada cuprinsă între a treia săptămână de după Paști și ajunul Duminicii Rusaliilor. Oamenii se puteau apăra împotriva lor cu ajutorul unor plante magico-medicinale, precum usturoiul sau pelinul, aflate în traista legată de vârful steagului călușarilor. Eliade remarcă elementele militare prezente în arsenalul călușarilor: „steagul, sabia, capul de cal din lemn, bâtele”. Atitudinea războinică a dansatorilor este potențată de faptul că, atunci când se întâlneau două grupuri, între ele se declanșa o confruntare violentă. Deși ritualul înfăptuit de călușari nu a avut nimic comun cu creștinismul, Biserica a decis să tolereze aceste activități magice.

Într-un alt capitol al expunerii sale, istoricul religiilor se ocupă de *sântoaderi* și de *zâne*. Subiectul continuă, de fapt, analiza relației ambivalente dintre călușari și vrăjitoare. Eliade vorbește despre rolul important jucat în credințele populare românești de către „un grup de șapte sau nouă figuri mitologice numite *sântoaderi* (care și-au luat numele de la Sfântul Teodor – popular Toader)”. Este vorba de niște tineri „cu picioare lungi și copite, având plete acoperite de mantii”. Aceștia se deplasau prin sate în timpul celor trei nopți ce precedă postul Paștelui, cântând și bătând toba. Cele mai multe elemente ale dansului lor violent aveau menirea să sperie femeile. Cu toate acestea, fetele nemăritate mergeau în pădure, unde cântau și dansau. Ele îi cereau Sfântului Toader să le facă părul frumos precum coama cailor și să le grăbească măritișul. Eliade surprinde asemănările curioase dintre *zâne* și *sântoaderi*. Ambele grupuri bântuie noaptea, la date precise, cântă, dansează și sunt acompaniate de scripcari. Atât zânele, cât și sântoaderii îi pedepsesc pe cei care încalcă anumite interdicții prin declanșarea unor boli misterioase. Ambele grupări sunt legate de anumite plante magice și medicinale. La 24 de zile după Paști, reprezentanții celor două grupări se întâlnesc într-o sărbătoare comună. Deși sunt niște oameni-cai mitologici, sântoaderii – precizează Eliade – nu pot fi identificați cu călușarii. Documentele românești au contribuit la înțelegerea procesului în urma căruia au apărut vrăjitoria și magia neagră în Europa Occidentală. Istoricul religiilor surprinde continuitatea existenței unor importante ritualuri și credințe păgâne legate îndeosebi de fertilitate și sănătate.

Capitolul intitulat *Lucerna extincta* investighează o altă acuzație-standard adusă vrăjitoarelor. Este vorba de practicile orgiastice. De cele mai multe ori, sabatul vrăjitoarelor a fost zugrăvit într-o manieră asemănătoare: întâlnirea într-un loc tainic, adesea subteran,

evocarea și apariția Satanei, stingerea luminilor și relațiile sexuale nediferențiate. De regulă, diavolul apărea sub formă de animal. Potrivit martorilor, copiii concepuți în timpul orgiilor erau arși la opt zile de la naștere. Mai mult, din cenușa lor se alcătua o substanță folosită cu scopul parodierii credințelor creștine. Acuzațiile s-au transformat repede în clișee, fiind reluate în cazul fiecărui proces de erezie. Asemenea incriminări erau aduse în Antichitate creștinilor de către păgâni. Mai târziu, a apărut o reacție inversă. Începând cu secolul al III-lea, autorii creștini au început să îi acuze pe păgâni de orgii, incest și infanticid. Eliade precizează că asemenea învinuiri sunt greu de acceptat de către un om de știință în absența dovezilor. Pe de altă parte, este dificil de admis că întâlnirile rituale și orgiile sexuale reprezintă doar o pură invenție folosită împotriva unei minorități religioase. În mod treptat, expresii precum *in loco subterraneo* sau *lucerna extincta* s-au transformat în veritabile clișee. Eliade menționează că orgiile rituale au fost atestate la numeroase popoare. Ele erau practicate fie pentru a se „înlătura o criză cosmică sau socială”, fie „pentru a conferi un suport magico-religios unui eveniment fericit (căsătorie, nașterea unui copil etc.)”. Asemenea practici rituale aveau menirea de a reactualiza momentul primordial al creației, beatitudinea ferită de restricții a începuturilor.

Pentru a ilustra această ipoteză, istoricul religiilor analizează băștinașii Dyak Ngadju și comportamentul unor triburi australiene. De aici capitolul intitulat *Orgiile rituale și nostalgia „originilor”*. Savantul menționează că, în cazul băștinașilor Dyak, orgiile rituale reprezintă o expresie a dorinței de a reveni la totalitatea primordială de dinainte de Creație. În timpul acestora, toate interdicțiile sunt suspendate, alcătuiind niște întoarceri temporare la beatitudinea trăită de strămoșii primordiali. Asemenea practici orgiastice sălbatice sunt greu de imaginat printre creștini datorită *demonizării* sexualității. Mai exact, orice tip de orgie este de natură satanică, deci merită cea mai dură pedeapsă. Cu toate acestea – menționează Eliade – sacralitatea vieții sexuale nu putea fi înlăturată în totalitate în creștinism. Aceasta deoarece nuditatea rituală și sexualitatea ceremonială exprimă nostalgia după o existență plină de beatitudine. Drept consecință, ea reprezintă o reactualizare a stării paradisiace inițiale. Istoricul religiilor precizează că decăderea perechii primordiale a avut drept consecință, printre altele, pierderea inocenței sexuale și interzicerea nudității. Cu toate acestea, Eliade recunoaște că este dificil să distingem ceea ce este real de ceea ce este imaginar în mărturiile vrăjitoarelor despre orgiile lor. Teologii cunoșteau puterile magico-religioase ale sexualității, ceea ce îi putea transforma pe creștini în eretici. Deoarece orgiile amenințau înseși instituțiile sociale și teologice, ele erau condamnate în mod virulent. Excesele sexuale ceremoniale nu urmăreau simpla plăcere sexuală. Femeile de la țară doreau să devină vrăjitoare nu din plăcere senzuală, ci din dorința de a-și modifica propria lor condiție și din dorința de a dispune de o serie de puteri magico-religioase. În concluzie, Eliade afirmă că practicile orgiastice ale vrăjitoarelor din Europa reflectă o anumită structură religioasă. Orgiile sexuale exprimă o revoltă la adresa normelor sociale și religioase contemporane, dar și dorința secretă a redobândirii beatitudinii pierdute.

Eliade vede în interesul pentru ocult al tinerilor de azi o expresie a dorinței de a reanima vechile credințe și idei religioase prigonite, cum ar fi astrologia, magia, gnoza,

alchimia sau practicile orgiastice. În același timp, apare și dorința de a identifica o serie de metode de salvare necreștine, precum yoga, tantra, zen etc. Toate acestea exprimă nevoia depășirii lumii părinților și a bunicilor, în paralel cu redobândirea beatitudinii originare.

Mătrăgună; Foto: Florin AVRAM